

## RAZSTAVE EXHIBITIONS

### VRATA. PROSTORSKI IN SIMBOLNI PREHODI ŽIVLJENJA Slovenski etnografski muzej, 2013–2015

Janja Žagar

251

Razstava *Vrata* (s podnaslovom *Prostorski in simbolni prehodi življenja*) je bila odprta za javnost 10. oktobra 2013 kot osrednja razstava prazničnega leta Slovenskega etnografskega muzeja – lani je namreč SEM praznoval 90-letnico svojega samostojnega obstoja in delovanja.

Razstava o vratih uspešno združuje koncepciji dveh stalnih razstav SEM (*Med naravo in kulturo* (2006) in *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* (2009) in ju mnogostransko pogloblja v izbrani temi. Kar nikakor ni slučajnost, saj je avtorica razstave Polona Sketelj<sup>1</sup> tudi soavtorica obeh stalnih razstav SEM. A to dejstvo samo na sebi ne zagotavlja kakovosti. Mičen, poučen in kompleksen rezultat je predvsem sad avtoričinega večletnega strokovnega zanimanja, prizadevnega združevanja in povezovanja ljudi, predmetov in informacij ter neutrudnega terenskega odkrivanja razmerja med stvarnim in predstavnim vidikom izbrane kulturne prvine.

Že sama možnost ogleda zbrane snovne dediščine na razstavi, ki je sicer razdrobljena po mnogih muzejskih in zasebnih zbirkah, je lahko za obiskovalca – strokovnjaka ali laika – očarljiva in poučna. Na ta način so namreč mnogi ohranjeni drobci in informacije ilustrativno sestavljeni v večplastno in razvejano pripoved – to pa je tisto, kar dela razstavo posebno in zanimivo: od vrat v smislu stavbnega elementa razširja očišče do široke obravnave kulturnega fenomena z dodanimi pomeni, ki jih lahko razumemo kot del univerzalne človeške, nacionalne, regionalne, lokalne in tudi družinske oz. osebne dediščine.

Obravnava vrat na razstavi je izjemno široka, saj upošteva njihovo oblikovno tipologijo (letvena, poslikana, rezljana, železna vrata, vrata s svetlobo), njihovo prostorsko razvrstitev (mejniki, vrata v ograde, vhdna hišna vrata, notranja, vrata gospodarskih poslopij, vrata predmetov ...), njihove funkcije (v smislu fizičnega in simbolnega varovanja, zagotavljanja zasebnosti, sporočanja navzven ...) in njihov širši simbolni pomen.

<sup>1</sup> Mag. Polona Sketelj je muzejska svetovalka v Slovenskem etnografskem muzeju. V muzeju je zaposlena od leta 1996: sprva je bila kustosinja v kustodiatu za gospodarstvo in promet, od leta 2005 pa je zadolžena za kustodiat za bivalno kulturo.

Avtorica je razstavo zasnovala zelo premišljeno – tako, da spodbuja zanimanje in ponuja odgovore na vprašanja različnih starostnih, poklicnih in interesnih tipov obiskovalcev (ciljne skupine so tudi družine in obiskovalci s posebnimi potrebami). Dojemati in izkušati jo je mogoče na več načinov. Kot šarmantno živopisanost snovne dediščine in njenih formalnih tipologij. Kot ilustrativno pripoved o pogojenosti snovnih oblik s spreminjajočimi se družbeno-kulturnimi simboli in pomeni. Kot prostor mnogih poglobljenih “skritih” zgodb in informacij, ki jih odkrijejo le najbolj natančni, potrpežljivi in vedoželjni (t. i. zgodbe izza vrat, osebne zgodbe itd). Kot prostor didaktično zasnovanih vsebin za male in velike radovedneže, ki želijo védenje pridobivati z aktivnim preizkušanjem. Kot prostor izmenjave mnogih sodobnih pogledov in načinov rabe dediščine, ki sobivajo ob muzejski dediščini in muzejskih interpretacijah in so prav tako relevantni. Vključevalnost kot vodilo je ena od načrtnih in razpoznavnih dimenzij razstave, saj je avtorica že v zasnovi predvidela dejavno vključevanje drugih institucij, strok, posameznikov. Ti naj – ne skozi njeno besedo, ampak sami, na sebi lasten način – spregovorijo o različnih vidikih vrat, o svojih zbirkah, ugotovitvah in pogledih, praksi in izkušnjah ... In tako so/bodo skupaj z avtorico gradili vsebino razstave in obrazstavnih programov arheologi, arhitekti, umetnostni zgodovinarji, pedagogi in specialni pedagogi, restavratorji, obrtniki.

\*\*\*

Začetno pozornost obiskovalcev razstava usmerja na civilizacijski razvoj vrat in temeljne pomene prehajanja med odprtim in zaprtim, varnim in nevarnim, znanim in neznanim prostorom bivanja. Fizični prostor prehajanja, ki ga predstavljajo vrata, obravnava v navezavi na razvoj stavbarstva in naselij, s tem tudi na ločevanje javnega, skupnega in zasebnega. Razvojnimi oblikami vrat na drugi strani se pridružujejo znakovni, krasilni, konstrukcijski in materialni elementi – ti raznolikost oblik dograjujejo v specifično kulturno in družbeno govorico slovenskega prostora, ta pa je del širših zgodovinsko-geografskih okvirov. Mestoma je pripoved dopolnjena s primerjavo iz drugih kulturnih okolij.

Razvojna oblikovna in simbolna tipologija vrat je v nekaj prostorih predstavljena s pomočjo izbranih sakralnih, plemiških, meščanskih in mestnih, kmečkih in podeželskih različic vrat (od 18. stol. do sodobnosti), skupaj s pripovedjo o zgodovinskemu razvoju javnega in zasebnega prostora in kulturalni potrebi po ločevanju/ograjevanju in hkrati notranjem členjenju doma, gospodarskih poslopij, dvorišča in posesti. Vloge in pomeni vrat so zato obravnavani tudi skozi vidik osebne in družinske intimne ter fizičnega in simbolnega varovanja pred ogrožujočimi dejavniki. Kot nekakšno nasprotje so v razstavo zajeta še jetniška vrata, pri katerih funkcija ni varovanje, ampak kaznovanje, omejevanje in prisilno bivanje, z vrati ločeno od drugih.

Razstava nas opozarja na tiste pretekle in sodobne šege letnega kroga in življenjskih mejnikov, pri katerih imajo vrata ključno vlogo. Fokus razstavne pripovedi se v nadaljevanju usmeri na posamezne vratne sestavine – hišni

pragi in portali, tečaji, kljuge in zapahi, ključavnice in ključi, tolkala in zvonci, vratne označbe itd.; posebej poučna je historično-razvojna predstavitev ključev in ključavnic na Slovenskem (od najstarejših tovrstnih izkopanin iz 8. stol. pr. n. št. do izdelkov 21. stol.). Vratne ključavnice z vidnimi mehanizmi in leseni zapahi z vrat gospodarskih poslopij fascinirajo z vidika praktičnih izumov in stilnih dooblikovanj, ki so jih predmetom vtisnila zgodovinska obdobja. Sodobne ključavnice so ponujene še drugače: z odprtimi mehanizmi in na voljo obiskovalcem za preizkušanje in ogledovanje njihovega delovanja.

Razstava spregovori tudi o izdelovanju vrat in vratnih elementov – skozi materiale, orodje, polizdelke in izdelke so prikazane pretekle obrti (mizarstvo, rezbarstvo, tesarstvo, kamnoseštvo, kovaštvo, ključavničarstvo) in sodobni slovenski (obrtni in industrijski) proizvajalci. Obiskovalci so opozorjeni tudi na vidik obnavljanja in ohranjanja vrat: vidne sledi rabe, popravil, dodelav in predelav v času njihove rabe so tako ali tako del razstavljenih vrat, a pomembno se zdi to zanimivo vprašanje artikulirati in z njim usmeriti pozornost na tisto, kar se zdi samoumevno in nepazljivemu očesu rado uide. Druga plat obnavljanja in ohranjanja pa izhaja iz vprašanj, tesno povezanih z vsemi, ki se tako ali drugače ukvarjajo z dediščino: kaj in kako, zakaj in za koga ohranjati tisto, kar je odslužilo svoji primarni rabi? Avtorica je na razstavi ta vprašanja izpostavila skozi primere muzejskega in zasebnega restavriranja, nenazadnje pa tudi skozi umetniško (pre) oblikovana vrata in vratne elemente. Na poseben način se teh vprašanj dotikajo tudi študijske makete svetovnih arhitekturnih “vrat” kot prostorskih prehodov, ki so jih izdelali študentje arhitekture, in veliko število dokumentarnih terenskih risb vrat v slovenskem prostoru. Te skozi bel hodnik popeljejo obiskovalce z razstave ob misli, da se vrata oblikovno resda spreminjajo, a njihova močna simbolika v vseh kulturah ostaja.

Vrata so torej opazovana kot snovni produkt nesnovne dediščine znanja, veččin, odnosa do lepote, moči, prestižnosti in obvladovanja prostora. Da bi opozorila na analogijo vrat kot izbir in mejnikov na življenjski poti, je avtorica uporabila ustrezne odlomke iz slovenske in svetovne književnosti in z njimi ustvarila “labirint” potencialnih življenjskih poti: prehodi na belih razstavnih poteh so ponazorjeni s stiliziranimi rdečimi oboki (*Vrata v življenje, Vrata doma, Vrata v svet, Vrata pravice, Vrata modrosti, Vrata sreče, Vrata odstritih spominov, Vrata v prihodnost ...*). Obiskovalec naj bi tako obudil svoj razmislek o vratih (stvarnih, snovnih) in “vratih” (simbolnih prehodih, mejnikih) v lastnem življenju. K temu spodbujajo tudi zapisane osebne zgodbe in subjektivne izkušnje vrat, ki so jih prispevali obiskovalci muzeja že v času priprave razstave in jih lahko po ogledu razstave prispeva tudi sam, saj bo zbiranje potekalo vse do zaprtja razstave.

\*\*\*

Razstava *Vrata* zavzema celo prvo etažo SEM v obsegu ok. 1000 m<sup>2</sup> razstavne površine. Razstavljenih je 442 originalnih predmetov (od tega 68 vrat iz obdobja od 18. stoletja do sodobnosti) iz številnih muzejskih in zasebnih zbirk, 69 kopij

in 9 maket. **Predmetno gradivo** dopolnjuje izjemna količina **slikovnega gradiva**: fotopovečave vrat/stavb (kjer so vrata še v rabi ali pa jih zaradi drugih razlogov ni bilo mogoče fizično vključiti na razstavo) in več velikih stenskih fotomozaikov s po več sto dokumentarnimi fotografijami in terenskimi risbami iz Slovenije in sveta. Obilje dodatnega slikovnega gradiva nima za cilj le estetske všečnosti, pač pa je izogib temu, da bi bilo izbrano predmetno gradivo na razstavi pomotoma razumljeno kot poenostavljeno opredmetenje regionalnih/lokalnih tipičnosti. Samosvojo pripovedno moč daje razstavi kar enajst **avdivizualnih vsebin**, ki so bile posnete v letih 2012 in 2013 za potrebe razstave. Umeščene so na več oglednih točkah na razstavi, kjer z živo sliko in besedo dopolnjujejo vsebino poglavij.

254

Razstavno izkušnjo bogatijo tudi nekateri **zvočni elementi** (npr. zunanji zvoki, ogenj, zvonci in glasovni posnetki na domofonu itd.), prav gotovo pa na čustveno dožemanje sporočil močno vplivajo **ambientalni elementi in ponazorila** kot posebna oblika razstavne komunikacije (leseni kubus in stebri na začetku razstave, jetniška celica, mizarska delavnica, stilizirani "labirint" ...). Domišljeni so bili v uspešnem delovnem sozvočju med avtorico, oblikovalci in izvajalci – tako estetizacija postavitve in tehnična vprašanja montaže ne prepričujejo vsebinskih sporočil, ampak jih napravijo bolj jasne in razumljive tudi tam, kjer za pojasnjevanje niso uporabljene besede. K očarljivosti in razumljivosti razstave je nedvomno pripomogla tudi vsečna grafična podoba in arhitekturna oprema prostorov.

Ena od poučnih potez razstave so **didaktični elementi**, ki izbrane vsebine ponujajo otrokom in navsezadnje tudi odraslim (ali družinam). Umeščeni so v samo razstavo – tako jih je mogoče uporabljati tudi zunaj vodene pedagoške dejavnosti za otroške skupine. Nastali so kot plod sodelovanja avtorice in muzejske pedagoginje z zunanjimi sodelavci. Napoveduje jih maskota razstave kuža Pazi, gre pa za ponazorila, kotičke z didaktičnimi igrami, računalniško igrico, sestavljanke, 3D elemente za kukanje skozi ključavnice, predmete za dotikanje itd.

Poudariti velja izjemno **zahtevnost fizične postavitve** razstave, saj so vrata (oboki, pragovi in vratna krila) relativno veliki in težki objekti. Vodilo varnosti za muzejsko gradivo na eni in za obiskovalce na drugi strani je obeleževalo zahtevnost vseh pripravljalnih in izvedbenih faz projekta. Avtoričina zavzetost je bila tudi tu nadpovprečna, prav izjemna pa je bila njena prizadevnost pri pridobivanju dodatnih finančnih sredstev za razstavo. In tudi uspešnost, saj je odobreno vsoto sredstev, ki jih je za razstavo odobrilo MK, na tak način več kot podvojila in s tem omogočila izpolnitev zastavljenih ciljev. Podporniki razstave, ki so se odzvali na avtoričine razstavne zamisli in se zmogli umestiti v njih, so odigrali izjemno vlogo – brez njih razstava še zdaleč ne bi mogla doseči takšne realizacije.<sup>2</sup> In za povrh: velik del izvajalcev je prostovoljno naredil več, kot je bilo pričakovano, velik del podpornikov je poleg sredstev prispeval

<sup>2</sup> Podporniki razstave so na predlog avtorice in SEM v letošnjem letu prejeli Valvasorjevo diplomu za svojo vlogo pri razstavi.

tudi prostovoljno izvedbo kakega dela razstave; zunanji sodelavci so iz občutka vključenosti prispevali več od dogovorjenega in bili pripravljeni sodelovati pri postavitvi razstave in obrazstavnem programu – večina vrat in vratnih elementov, ki so jih prispevali za razstavo, bo trajno dopolnila zbirko SEM.

Razstava bo v kratkem dopolnjena s tiskanim **vodnikom** z istoimenskim naslovom in bogato slikovno opremo, ki zaradi pomanjkanja sredstev ni izšel že ob odprtju. Vodnik pomeni trajno dostopnost ugotovitev z razstave. Temeljna struktura poglavij bo v vodniku enaka, kot je na razstavi, a bo dopolnjena z razširjenimi informacijami in interpretacijami, ki jih razstava kot medij ne omogoča. Trajna dobrobit vodnika bo nedvomno katalog vrat in vratnih elementov iz različnih slovenskih muzejev in zasebnih zbirk: tistih, ki so na ogled na razstavi, a tudi nekaterih drugih, ki jih je avtorica evidentirala, na razstavo pa jih zaradi omejenega prostora ni vključila. Katalog predmetov bo poleg običajnih podatkovnih in opisnih elementov vseboval tudi tiste historične “zgodbe” o vratih oz. izza vrat, ki jih je bilo po dostopnih virih mogoče rekonstruirati – zgodbe o ljudeh, ki so za vrati živeli, ali o tistih, ki so jih izdelali. Publikacija bo tako prvi poglobljeni pregled vrat in njihovih pomenov na Slovenskem.

\*\*\*

Tako kompleksna muzejska razstava je lahko le plod večletnega raziskovalnega, povezovalnega, organizacijskega in operativnega dela. Še več: tak rezultat se da zlahka uporabiti za mnogovrstno muzejsko delovanje tudi na daljši rok. Iz njega se namreč napaja izjemno raznolik, pester in “gost” obrazstaven program, prilagojen različnim starostnim, poklicnim, interesnim skupinam obiskovalcev, družinam in posameznikom ter osebam s posebnimi potrebami. Tako dopolnjuje in pogloblja posamezne razstavne vsebine, še posebej v smislu primerjav z drugimi kulturami in različnimi religijami, restavratorsko-konservatorskimi in izdelovalskimi praksami, vidiki različnih ved in strok, pa tudi različnimi umetniškimi izrazi, fotografskimi interpretacijami, osebnimi zgodbami ipd. Čeprav natančno načrtovan za več mesecev vnaprej, ohranja prilagodljivost in zmožnost vključevanja refleksij in spodbud obiskovalcev. Razstava se torej sprotno izgrajuje in dopolnjuje in je primer deloma odprtega razstavnega modela, ki se tesno prepleta in dopolnjuje z drugimi tekočimi projekti SEM (npr. z evropskim projektom Dostopnost dediščine za ranljive skupine, s Pravljičarskim festivalom, stalnicami muzejskih javnih programov, kot so zbiranje osebnih zgodb, postavitve manjših osebnih razstav, fotonatečaji, okrogle mize, delavnice in posebna javna vodstva ...).

Razstavo in dogodke ob razstavi si je od odprtja do konca leta 2013 ogledalo skoraj 3.000 obiskovalcev, v prvih dveh mesecih letošnjega leta še okoli 3.200. Še bolj kot število se zdijo pomembni odlični odzivi obiskovalcev – ustni in pisni. Prav ti namreč dokazujejo, kako se “navadna”, “vsakdanja” tema zlahka in močno dotakne posameznega obiskovalca. Iz “navadne” tako postane pomembna in trajno relevantna.

## **Kolofon razstave**

**Avtorica in kustodinja razstave:** Polona Sketelj, SEM

### **Sodelavci Slovenskega etnografskega muzeja:**

Kustosi: Sonja Kogej Rus, Barbara Sosič, Miha Špiček, Tjaša Zidarič, Janja Žagar

Restavradorji: Janez Črne, Gregor Kos (SEM), Davorin Pogačnik (Goriški muzej),

Jurij Smole (Akademija za likovno umetnost in oblikovanje UL)

### **Zunanji sodelavci za posamezna področja:**

Anja Hodžar, Marija Klobčar; GNI ZRC SAZU

256

Vladimir Silič, ljubiteljski fotograf

Živa Deu, Fakulteta za arhitekturo UL

Andrej Hrausky, Galerije DESSA, Ljubljana

Miha Mlinar, arheolog, Tolminski muzej, Tolmin

Beatrice Žbona Trkman, arheologinja, Goriški muzej, Nova Gorica

Bogdan Borčič, akad. slikar

Metka Kavčič, akad. kiparka

Jurij Smole, Zoran Flander; Akademija za likovno umetnost in oblikovanje UL

**Vizualna etnografija:** Nadja Valentincič Furlan, Andrej Dular, Boštjan Abram, Gregor Kos

**Tehnična podpora:** Silvester Lipovšek, Anica Mesarič, Miha Zupan

**Arhitektura razstave:** MODULAR arhitekti: Miha Kajzelj, Mojca Gregorski

**Postavitev razstave:** RPS, zanj Brane Filipič

**Grafično oblikovanje razstave:** Nika Grabar, Matevž Čas, Luka Kern

**Grafično oblikovanje celostne podobe razstave:** Eda Pavletič

**Tisk razstavne grafike:** VIMO, zanj Sandi Žgajnar

**Interaktivne in zvočne vsebine:** Studio Cotič Trojer, Studio Lambda, RPS  
– Stanislav Zdešar

**Didaktični elementi:** Sonja Kogej Rus, Irena Gubanc, Mateja Škofič, Anže Regina, Aleksander Jankovič Potočnik

**Elementi za slepe:** Studio DOM – Matjaž Cankar

**Oblikovanje svetlobe:** Ludvik Benigar, Marjan Visković

**Foto:** Marko Habič, Polona Sketelj, Miran Kambič, foto arhiv SEM in drugih muzejev

**Prevod:** Margaret Davis

**Lektura:** Jana Kolarič

### **Gradivo za razstavo so posodili:**

Slovenski etnografski muzej; Arheološki muzej Istre, Pula; Belokranjski muzej Metlika; Dolenjski muzej Novo mesto; Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani; Galerija Božidar Jakac, Kostanjevica na Krki; Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU; Gorenjski muzej, Kranj; Goriški muzej, Nova Gorica; INDOK center, Ministrstvo za kulturo RS; Inštitut za arhitekturo in prostor; Javni zavod Ljubljanski grad; Kobariški muzej; Koroški pokrajinski muzej, Muzej Ravne na Koroškem; Kovaški muzej Kropa; Loški muzej Škofja Loka; Medobčinski muzej Kamnik; MGML – Mestni muzej Ljubljana; MGML - Plečnikova zbirka; Muzejsko društvo Žiri; Narodni muzej Slovenije; Narodna galerija Slovenije; Pokrajinski muzej Celje; Pokrajinski muzej Koper; Pokrajinski muzej Maribor; Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož; Pomurski muzej Murska Sobota; Posavski muzej Brežice; Tolminski muzej; TITAN d.d., Kamnik; Zavod za varstvo kulturne dediščine – OE Ljubljana; Zavod za varstvo kulturne dediščine – OE Novo mesto). Posamezniki: Bogdan Borčič, Metka Kavčič, Ladi Gruden, Jože Gutman, Janez Berdena, Matjaž Cankar, Janez Ivan Rugelj, Marija Ogris Weber, Hanzi Reichmann, Andrej Hrausky, Mojca Kastelic Lenče, Darja Marenče, Nataša Plavec, Franc Gajšek, Peter Sticker, Vito Hazler, Niels Bleicher.

257

### **Podporniki razstave:**

INOTHERM d.o.o., KAMPO d.o.o., Steklarstvo Rojs d.o.o., M SORA d.d., NORICA AKRON d.o.o., EFAFLEX inženiring d.o.o., ES d.o.o. - ERCO GmbH, Mizarstvo Markelj, Melu Mizarstvo Selišnik, AMAL d.o.o., EKO PRODUKT d.o.o., RESTAVRATORSTVO ŠENTJOŠT – Podobarstvo Kavčič d.o.o., STUDIO DOM d.o.o., VAL marketing d.o.o., ZUMBOTEL Licht d.o.o.



Avtorica mag. Polona Sketelj vodi obiskovalce po razstavi *Vrata* (Foto: Ines Kežman)



Razstava *Vrata*. Prostorski in simbolni prehodi življenja v prostorih SEM (Foto: Marko Habič)